

PRŮVODCE KNIHOVNOU A INFORMACEMI – KURZ INFORMAČNÍ VÝCHOVY NA WEBU SVK HK

Lenka Málková, SVK Hradec Králové

O tom, že knihovny vysokých škol u nás i v zahraničí pocítují nutnost vzdělávat studenty a často i pedagogy v oblasti vyhledávání, hodnocení a využívání informací a že proto i leccos dělají, dobře víme. Nabídka on-line kurzů na webech zahraničních knihoven je opravdu bohatá. I v knihovnách našich vysokých škol nalezneme několik kvalitních on-line kurzů informační výchovy. Jmenujme např. kurz informační výchovy na webu knihoven ČVUT Praha nebo Ústřední knihovny VŠB TŮ v Ostravě. Jaká je ale situace v jiných typech knihoven? Nedlouhá procházka po webech veřejných knihoven v ČR i ve světě mě přesvědčila, že pokud se tyto knihovny výchovou či vzděláváním uživatelů zabývají, jde především o kurzy „face to face“. Umějí snad uživatelé těchto knihoven efektivně využívat dostupné informační zdroje? Nebo snad tyto knihovny nenabízejí své zdroje a služby prostřednictvím moderních informačních technologií? Je úroveň informační gramotnosti již tak vysoká, že není třeba nikoho nic učit?

Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové, jak název napovídá, je knihovnou zaměřující se především na zdroje odborných informací. Jejimi uživateli jsou ve značné míře studenti středních a vysokých škol, velkou skupinu tvoří i senioři. Pozorování informačního chování uživatelů, tedy způsobů, jakými postupují při hledání a využívání informací, nás přesvědčilo o tom, že úroveň informační gramotnosti není vysoká. Paradoxně právě generace, která s počítačem vyrůstala od dětství, není příliš informačně gramotná, a navíc, oproti ostatním uživatelským skupinám, si toho není vůbec vědoma. Nejde o počítačovou ngramotnost, ale spíše o orientaci v široké škále informačních zdrojů a jejich vhodnosti pro daný účel, o vyjádření určitého tématu klíčovými slovy, o schopnost hodnotit informace z hlediska aktuálnosti, objektivnosti a hodnověrnosti. Stále ještě je knihovna chápána jako půjčovna knih, což je asi dáno staletí trvající existencí knih a knihoven. Zatímco elektronické informační zdroje mají punc nejistoty, složitosti, něčeho neznámého, číst umí každý. Navíc v případě SVK HK je dost obtížné vyznat se ve zdrojích a službách knihovny, která sídlí ve dvou budovách a velkou část fondu má uloženu ve vzdálených skladech. Knihovna sice pořádá již od roku 2001 pravidelná školení uživatelů, ale těch se zúčastňuje především starší generace. Jak ale oslovit právě studenty? Je všeobecně známo, že preferují internet. Webové stránky

knihovny naší velikosti a s tak rozmanitými službami není snadné uspořádat přehledně, i když se o to pochopitelně snažíme. To byl další důvod k vytvoření Průvodce knihovnou a informacemi, který je jednak jakýmsi kurzem informační výchovy pro průměrného uživatele, jednak vhodně doplňuje web knihovny, je s ním propojen mnoha odkazy a usnadňuje tak orientaci v knihovně a v jejích službách.

Při tvorbě jsme se řídili základními pravidly pro vytváření e-learningových kurzů. Počáteční analýza potenciálních uživatelů kurzu napověděla, že kurz by měl být srozumitelný průměrnému uživateli. Tím rozumíme člověka se středoškolským vzděláním, s minimálními nebo nulovými znalostmi z oblasti knihovnictví, který se chce naučit efektivně užívat zdrojů a služeb knihovny a má přístup k internetu. Poté byl vytvořen návrh obsahu kurzu a jeho strukturování do jednotlivých modulů. Byla sestavena pracovní skupina složená z vedoucího-koordinátora, ze zástupců z jednotlivých pracovišť pro tvorbu odborného obsahu a webmastera. Po zjištění ceny speciálního softwaru a nákladů nutných na proškolení pro práci s ním jsme ustoupili od původního záměru a rozhodli se využít běžné technologie tvorby www stránek.

Při psaní textů jsme si uvědomili celou řadu souvislostí. Např. objevila se potřeba doplnit web knihovny sekci FAQ, což by byla první pomoc tápajícím uživatelům. Bylo zřejmé, že jsme schopni FAQ zpřístupnit daleko rychleji než Průvodce knihovnou a informacemi, který je dlouhodobější záležitostí. Dále jsme striktně dbali na propojení kurzu s informacemi vystavenými v jiných sekcích na webu knihovny, a to z důvodu snadnější aktualizace kurzu. Text, který se vyskytuje jinde, se v Průvodci již neopakuje, ale je propojen odkazem. Dost diskutovanou otázkou byl grafický návrh kurzu. Nakonec jsme zvolili jednoduchou variantu, která se však barevně odlišuje od ostatních sekcí webu knihovny.

Inspirací pro strukturu a obsah kurzu byly některé on-line tutoriály informační gramotnosti vystavené na stránkách zahraničních univerzitních knihoven. Kurz byl rozčleněn do 6 modulů, jejichž schéma je uvedeno v příloze. Do základního menu bylo vloženo také schéma celého kurzu a blok testů ke každému modulu.

Cílem modulu 1 nazvaného Základní znalosti a dovednosti je seznámit uživatele s možnostmi, které knihovna nabízí registrovaným i neregistrovaným čtenářům a s tím, co je dostupné přímo z webu knihovny. Dále jsou v tomto modulu charakterizovány jednotlivé informační zdroje a druhy dokumentů, nikoliv však z odborného knihovnického hlediska, ale s ohledem na jejich využití pro různé účely a na to, kde a jakým způsobem se dají v knihovně získat. Následuje seznámení s plánem budov a místy poskytování služeb, což je vzhledem k výše zmíněné složitosti uspořádání budov knihovny velmi důležité. Ještě před osobní návštěvou knihovny se může uživatel poučit a jít najisto.

Modul 2 – Výpůjčky a rešerše - poskytuje výklad pravidel pro výpůjčky, opět s odkazy na příslušné sekce webových stránek knihovny a kapitoly z knihovního řádu. U rešerší je ještě uveden odkaz na výběrový soupis písemně zpracovaných dotazů a rešerší oddělení informačních a referenčních služeb Studijní a vědecké knihovny v Hradci Králové od roku 1996 do současnosti.

Modul 3 – Vyhledávání v katalogu – není zatím kompletní. Protože knihovna přechází na nový knihovnicko-informační systém, není dosud zpracován popis vyhledávání v katalogu a vysvětlení struktury záznamu. Ostatní části modulu 3 jsou funkční. Jsou v nich vysvětleny druhy katalogů a jejich umístění v knihovně, zásady pro výběr správného hlediska pro vyhledávání včetně přehledu základních tříd MDT se slovním vyjádřením. Dále je zde odkaz na přehlednou tabulku informující o tom, kde se dokumenty s určitými signaturami nachází a do kdy budou dodány.

Modul 4 je věnován vyhledávání v databázích. Uživatel zde nalezne vysvětlení základních pojmů, se kterými se při práci s databázemi může setkat. Jsou zde stručně a výstižně popsány druhy databází a zároveň je vytvořen odkaz na databáze dostupné v knihovně. Následuje špetka teorie, bez které se však při hledání neobejdeme – booleovské operátory, formulace složitých dotazů, používání frází, krácení slov a používání zástupných znaků. Část Jak naložit s výsledky vyhledávání je obohacena přehledným diagramem.

Modul 5 – Vyhledávání na internetu – se pokouší uživatelům pomoci zorientovat se v informacích volně přístupných na internetu, dokázat je kriticky ohodnotit a správně se rozhodnout, kdy dát internetu přednost před knihovnou a naopak. Následují základy hledání na webu – odhadem adresy, prostřednictvím vyhledávacích strojů a plnotextovým vyhledáváním, prostřednictvím katalogu. Zmíněny jsou základní vyhledávací strategie a hledání v Googlu.

Poslední modul – Citování dokumentů – je nejobsáhlejší. Kromě postupu při vytváření bibliografických citací a způsobu citování jednotlivých druhů a typů dokumentů s uvedením příkladů je pozornost věnována i etickým pravidlům a normám a vytváření soupisů citací a odkazů. Užitečný je odkaz na generátor citací z projektu Bibliografické citace.

Tvůrci kurzu jsou si vědomi, že výsledný produkt má daleko k dokonalosti. Po obsahové stránce jde o kompromisní řešení: poskytnout uživateli pouze nezbytné informace, nezahltit ho odbornými termíny, dát mu určitý návod k použití a přitom dbát na věcnou správnost a jistou míru profesionality. Navigace kurzem také zcela neodpovídá původním představám. Stejně tak grafické zpracování, které se muselo obejít bez animací a různých zpestření. Přesto se domníváme, že kurz plní svůj účel. Průvodce byl vystaven na webu knihovny v únoru 2006 a k 20. červenci 2006 je zaznamenáno 3 718 návštěvníků a 15 037 návštěv (dle metodiky IFABC).

Literatura:

BEDNÁŘIKOVÁ, Iveta. Didaktické aspekty učiva a e-learning. In SEDLÁČEK, Jan. *Sborník příspěvků ze semináře a soutěže e-learning 2003*. 1. vyd. s přílohou CD. Hradec Králové : Gaudeamus, 2003. Příspěvky k semináři e-learning. S. 164-171. ISBN 80-7041-965-2.

Foundations of searching library resources [online]. [Hong Kong] : Hong Kong Baptist University, c2005, Last Modified 29/05/06 [cit. 2006-07-21]. Best viewed by Netscape 4.76 or above in 800 * 600 screen resolution. Dostupný z www: <http://sun480.hkbu.edu.hk/SCRIPT/Z_LIB0001/scripts/serve_home>.

Information literacy tutorial [online]. Hong Kong : University Library System, The Chinese University of Hong Kong, c2005 [cit. 2006-07-21]. Text v angličtině. Dostupný z www: <<http://www.lib.cuhk.edu.hk/information/bi/infolit/infolit.htm>>.

KNIHOVÁ, Ladislava. Co je to „dobrý kurz“? In SEDLÁČEK, Jan. *Sborník příspěvků ze semináře a soutěže e-learning 2003*. 1. vyd. s přílohou CD. Hradec Králové : Gaudeamus, 2003. Příspěvky k semináři e-learning. S. 189-201. ISBN 80-7041-965-2.

KVĚTOŇ, Karel. Předpoklady pro kvalitní e-learningové vzdělávání. In SEDLÁČEK, Jan. *Sborník příspěvků ze semináře a soutěže e-learning 2003*. 1. vyd. s přílohou CD. Hradec Králové : Gaudeamus, 2003. Příspěvky k semináři e-learning. S. 202-211. ISBN 80-7041-965-2.

TILT Texas Information Literacy Tutorial [online]. [Austin] : The University of Texas System Digital Library , c1998-2004 [cit. 2006-07-21]. Text v angličtině. Dostupný z WWW: <<http://tilt.lib.utsystem.edu/>>.

TKAČÍKOVÁ, Daniela. *Jak pracovat s informacemi* [online]. [Ostrava] : Vysoká škola báňská - Technická univerzita Ostrava, c1998-2006 , aktualizováno 2006-07-18 [cit. 2006-07-21]. XHTML 1.1. Text v češtině. Dostupný z www: <<http://knihovna.vsb.cz/kurzy/index.html>>.

UW-Parkside Information Literacy Tutorial [online]. Kenosha : University of Wisconsin Parkside Library, [2004] , Last Update: 10/07/04 [cit. 2006-07-21]. Text v angličtině. Dostupný z www: <<http://www.uwp.edu/departments/library/infolit/intro/>>.

WRIGHT, Carol, et al. *Information literacy & you* [online]. University Libraries, The Pennsylvania State University, c2002 , Last updated 07/24/02 [cit. 2006-07-21]. Text v angličtině. Dostupný z www: <<http://www.libraries.psu.edu/instruction/infolit/andyou/infoyou.htm>>.

ZACHERY, Imogene, SCHMIDT, Norma. *Quick research library tutorial: an information literacy tool* [online]. Largo (Maryland) : Prince George's Community

College, c2002-2005 , Updated May 2, 2005 [cit. 2006-07-21]. Text v angličtině.
Dostupný z WWW: <<http://www.pgcc.edu/library/tutorial/index.htm>>.

Příloha: Schéma kurzu

Modul 1 Základní znalosti a dovednosti	Modul 2 Výpůjčky, rešerše	Modul 3 Vyhledávání v katalogu	Modul 4 Vyhledávání v databázích	Modul 5 Vyhledávání na internetu	Modul 6 Citování docu- mentů
1.1 Jak získat přístup ke zdrojům knihovny?	2.1 Vše o výpůjčkách	3.1 Druhy katalogů	4.1 Charakteristika databází	5.1 Je vše, co hledáte, na webu?	6.1 Proč citujeme
1.1.1 Jak se stát registrovaným čtenářem?	2.1.1 Druhy výpůjček	3.1.1 Kde se jednotlivé katalogy nachází v knihovně?	4.1.1 Jak se databáze dělí?	5.2 Kdy dát přednost internetu a kdy knihovně?	6.2 Pravidla citování (etika, normy)
1.1.2 Které služby jsou i pro neregistrované čtenáře?	2.1.2 Jak žádat o výpůjčku?	3.2 Vyhledávání v katalogu	4.2 Ke kterým databázím máte v knihovně přístup?	5.3 Hodnocení informací na webu	6.2.1 Etická pravidla
1.1.3 Služby dostupné on-line	2.1.3 Jak prodlužovat výpůjční lhůtu?	3.2.1 Postup vyhledávání	4.3 Jak vyhledávat v databázích?	5.4 Základy hledání na webu	6.2.2 Obecná pravidla citování
1.2 Jaké zdroje jsou v knihovně k dispozici?	2.1.4 Jak získat dokument, který naše knihovna nevládní?	3.2.2 Struktura záznamu dokumentu	4.4 Jak naložit s výsledky vyhledávání v databázích?	5.4.1 Je hledání na webu obtížné?	6.2.3 Normy pro tvorbu citací
1.2.1 Knihy	2.1.5 Co dělat, když je dokument vypůjčen jiným čtenářem?	3.3 Výběr správného hlediska pro vyhledávání		5.4.2 Hledání odhadem adresy	6.2.4 Normy pro formální úpravu textu
1.2.2 Periodika	2.2 Vše o rešerších	3.3.1 Další typy pro vyhledávání (MDT)		5.4.3 Hledání prostřednictvím vyhledávacích nástrojů	6.3 Postup při vytváření bibliografických citací
1.2.3 Sborníky	2.2.1 Jak objednávat rešerše?	3.4 Kde se v knihovně nachází vyhledávaný dokument?		5.4.4 Kdy je výhodné použít vyhledávací stroj?	6.4 Citování jednotlivých druhů a typů dokumentů
1.2.4 Normy	2.2.2 Přehled hotových rešerší			5.4.5 Kdy je výhodné použít katalog?	6.4.1 Monografie (knihy i vicesvazkové, neperiodické sborníky atp.)

1.2.5 Patentová literatura				5.4.6 Základní vyhledávací strategie	6.4.2 Periodika (seriálové publikace, články, noviny)
1.2.6 Neknižní materiály				5.4.7 Základy hledání v Googlu	6.4.3 Články
1.2.7 Databáze					6.4.4 Speciální dokumenty (disertace a habilitace, diplomové práce, sborníky)
1.2.8 Internet					6.4.5 Elektronické dokumenty (webové stránky, CD-ROMy)
1.3 Seznámení s plánem budov a místy poskytování služeb					6.5 Prvky citací, interpunkce
1.3.1 Půjčovna v Pospíšilově ulici					6.6 Soupis citací a odkazy
1.3.2 Studovna na Eliščině nábřeží					6.6.1 Soupis
					6.6.2 Odkazy
					6.7 Generátor citací
					6.8 Použité prameny